

JERZY P. GWIZDAŁA

INSTRUMENTY POCHODNE W OGRANICZANIU RYZYKA STOPY PROCENTOWEJ W BANKACH KOMERCYJNYCH

Słowa kluczowe: instrument pochodny, ryzyko, stopa procentowa

Keywords: derivatives, risk, interest rate

Klasyfikacja JEL: G23

Wprowadzenie

Ryzyko towarzyszy nieodłącznie każdej działalności gospodarczej, w tym także tej prowadzonej przez banki. Banki, jako pośrednicy finansowi w gospodarce, są szczególnie narażone na występowanie ryzyka. Prowadzą działalność w oparciu o powierzone im depozyty osób fizycznych, podmiotów gospodarczych oraz jednostek sektora publicznego, dlatego też nie mogą one skupiać się jedynie na osiągnięciu dochodu. Pomimo, że banki komercyjne są przedsiębiorstwami handlowymi, dążącymi do maksymalizacji zysku, są one także traktowane przez społeczeństwo jako instytucje zaufania publicznego. Cięży na nich odpowiedzialność jak najlepszego wykorzystania środków powierzonych bankom przez klientów, uregulowana także rygorystycznymi obwarowaniami prawnymi. Dlatego też pojęcie ryzyka można definiować tu jako niebezpieczeństwo, brak pewności, że środki będące w dyspozycji banku zostaną transformowane w odpowiedni, celowy sposób. Dla banku jest to jednoznaczne z obniżeniem wiarygodności, utratą płynności, obniżeniem kapitału własnego czy nawet niewypłacalnością. Dlatego też najczęściej ryzyko ma wydźwięk negatywny, gdyż występujące zdarzenia wpływają niekorzystnie na sytuację banku. Istnieje jednak podejście, że skutki ryzyka mogą być także pozytywne dla banku. Dlatego też ryzyko może być traktowane z jednej strony jako zagrożenie, z drugiej jednak jako szansa.

Jednym z najbardziej istotnych ryzyk towarzyszących działalności banku jest ryzyko zmiany stopy procentowej. Ryzyko zmiany stopy procentowej może mieć skutki zarówno pozytywne, jak i negatywne dla banku. Oznacza to, że bank może być zagrożony zmniejszeniem dochodów, gdy stopa procentowa kredytów ulegnie zmniejszeniu lub zwiększeniem wydatków banku oraz gdy stopa procentowa depozytów i lokat ulegnie zwiększeniu. Wówczas bank odczuje negatywne skutki tego ryzyka.

Gdy oprocentowanie kredytów i pożyczek zwiększy się, dochody banku ulegną zwiększeniu. Natomiast, gdy stopa procentowa depozytów i lokat zmniejszy się, jest to szansą dla banku na zmniejszenie wydatków. Jest to pozytywny skutek ryzyka zmiany stopy procentowej.

Bazyłejski Komitet Nadzoru Bankowego określa ryzyko stopy procentowej jako zagrożenie tym, że zmiany rynkowych stóp procentowych niepomyślnie wpłyną na kondycję finansową banku. Nadmierne ryzyko stopy procentowej może stanowić znaczące zagrożenie dla zarobków banku oraz bazy kapitałowej¹.

Celem artykułu jest analiza wpływu ryzyka stopy procentowej na wynik finansowy banków oraz określenie sposobów ograniczania tego ryzyka przez polskie banki komercyjne przy wykorzystaniu instrumentów pochodnych.

Rynkowa stopa procentowa jako główny element wpływający na poziom ryzyka stopy procentowej

Ryzyko stopy procentowej, na które narażony jest bank, uzależnione jest od wielu czynników, między innymi od wielkości i zmian rynkowej stopy procentowej czy braku zsynchronizowania terminów oraz wolumenu transakcji.

Rynkowa stopa procentowa jest głównym elementem, który kształtuje poziom ryzyka stopy procentowej. Jest to oprocentowanie wynikające z rzeczywistych ofert banków na rynku międzybankowym w określonym terminie.

W Polsce na rynku lokat międzybankowych ukształtowały się rynkowe stopy procentowe, jest to WIBOR oraz WIBID.

WIBOR jest to średnia stopa oprocentowania, po jakiej banki udostępniają swoje środki innym bankom, czyli jest to cena pieniądza, po której oferowane są kredyty. WIBID z kolei jest to oprocentowanie, które banki są skłonne zaoferować za przyjęte depozyty.

Rynkowe stopy procentowe WIBOR oraz WIBID ustalane są w każdy dzień roboczy o godzinie 11:00. Przebieg ustalania stawek dla depozytów złotych na polskim rynku międzybankowym nazywa się *fixingiem* i organizuje go Stowarzyszenie Dealerów Bankowych – ACI. Od 3 stycznia 2011 roku w *fixingu* udział bierze 15 banków. Rynkowe stopy procentowe obliczane są jako średnia arytmetyczna stóp procentowych podanych przez uczestników *fixingu*, po odrzuceniu 4 skrajnych stawek – dwóch najwyższych oraz dwóch najniższych. Gdy okaże się, że banki podały mniej niż 8 stawek, wówczas odrzuca się tylko wartości skrajne. Po określeniu stawek procentowych obowiązujących danego dnia, banki zobowiązane są do zawierania transakcji według stawek nie gorszych niż ogłoszone.

Stopy depozytów międzybankowych mogą dotyczyć różnych okresów, które wraz z opisem przedstawia tabela 1.

¹ Basel Committee on Banking Supervision: *Principles for the Management and Supervision of Interest Rate Risk*, July 2004.

Tabela 1

Charakterystyka możliwych okresów rynkowych stóp procentowych

Nazwa	Opis
O/N (overnight)	Okres jednodniowy. Bank, który pożycza pieniądze otrzymuje je w dniu zawarcia umowy, a zwraca je w dniu następnym. Stopa procentowa podawana jest w stosunku rocznym i określa cenę, którą banki zapłacą za środki przyjęte na jeden dzień.
T/N (tomorrow/next)	Okres jednodniowy. Bank, który pożycza pieniądze otrzymuje je następnego dnia po zawarciu umowy, a zwraca je w kolejnym dniu roboczym. Stopa procentowa również wyrażona jest w stosunku rocznym.
SW (spot week)	Dotyczy transakcji występujących w ciągu jednego tygodnia.
2W	Dotyczy transakcji występujących w ciągu 2 tygodni.
1M	Dotyczy transakcji miesięcznej.
3M	Dotyczy transakcji trzymiesięcznej. Jedną z najbardziej popularnych stawek procentowych, WIBOR 3M wpływa na oprocentowanie kredytów hipotecznych w złotych.
6M	Dotyczy transakcji półrocznej. Między innymi w oparciu o stopę WIBOR 6M wyznacza się co pół roku oprocentowanie detalicznych obligacji trzyletnich.
9M	Dotyczy transakcji trwającej dziewięć miesięcy.
1Y	Dotyczy transakcji rocznej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.nbportal.pl/pl/np/porady/poradniki/kredyty-i-pozyczki/wibor (11.12.2011)

Należy pamiętać, że stawki WIBOR oraz WIBID podawane są według rocznych stóp procentowych niezależnie od okresu, którego dotyczą.

Ponadto, stawka WIBOR jest większa od WIBID. W przeciwnym wypadku banki traciłyby pożyczając sobie pieniądze. Co więcej, im dłuższy okres trwania transakcji, tym oprocentowanie jest wyższe. Zależność tę można zauważyć w tabeli 2.

Tabela 2

Wybrane stawki WIBOR i WIBID w 2011 roku

Nazwa	WIBOR (na dzień 13.12.2011)	WIBID (na dzień 13.12.2011)	WIBOR (na dzień 27.12.2011)	WIBID (na dzień 27.12.2011)
O/N	4,40	4,10	3,97	3,67
T/N	4,45	4,15	4,10	3,80
1W	4,61	4,42	4,61	4,41
2W	4,65	4,45	4,65	4,45
1M	4,76	4,57	4,77	4,57
3M	4,98	4,78	4,99	4,79
6M	4,99	4,79	5,00	4,80
9M	4,99	4,79	5,00	4,80
1Y	4,99	4,79	5,00	4,80

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://wibor.money.pl> (27.12.2011)

Analizując informacje zawarte w tabeli można powiedzieć, że rynkowa stopa procentowa zmienia się z dnia na dzień. Bardzo ciężko przewidzieć jej przebieg. Dlatego bardzo ważne jest, aby znać czynniki, które mają na nią wpływ. W wyniku wahań rynkowych stóp procentowych dochodzi do zagrożenia ryzykiem stopy procentowej w bankach.

W Polsce duże znaczenie odgrywają także rynkowe stopy procentowe, takie jak LIBOR, LIBID i EURIBOR.

LIBOR jest to średnia stopa procentowa kredytów udzielanych na rynku międzybankowym w Londynie. Jest to pierwowzór polskiego WIBORu.

LIBID jest to średnia stopa oprocentowania lokat na rynku międzybankowym. Jest to pierwowzór polskiego WIBIDu.

LIBOR oraz LIBID to rynkowe stopy procentowe, ustalane o godzinie 11:00 czasu londyńskiego przez 4 największe banki: Bankers Trust, Bank of Tokio, Barclays oraz National Westminster. Stawki ustalane są dla 10 walut: funta brytyjskiego, dolara amerykańskiego, jena japońskiego, franka szwajcarskiego, dolara kanadyjskiego, dolara australijskiego, euro, szwedzkiej korony, duńskiej korony oraz dolara nowozelandzkiego.

Kolejną rynkową stopą procentową występującą w Polsce jest EURIBOR. Jest to średnie oprocentowanie kredytów oferowanych na rynku międzybankowym w strefie euro. Jest to średnia ofert z 44 banków, ustalona w ramach fixingu przez FBE – *Federation Bancaire de L'Union Europeenne* – o godzinie 11:00 czasu w Brukseli.

Nie jest łatwo dokonać prognozy rynkowej stopy procentowej w Polsce, gdyż zależy ona od wielu czynników, takich jak²:

- polityka banku centralnego oraz decyzje Rady Polityki Pieniężnej,
- polityka rządu, w tym założenia ustawy budżetowej,
- dane makroekonomiczne dotyczące sytuacji w Polsce, takie jak stopa inflacji czy wskaźniki cen żywności,
- przypuszczenia uczestników rynku dotyczące kształtowania się stóp procentowych.

Rada Polityki Pieniężnej ustala wysokość stóp procentowych Narodowego Banku Polskiego. Stopy te służą realizacji polityki pieniężnej w Polsce. Do stóp procentowych NBP należą: stopa referencyjna, redyskontowa, oprocentowania kredytu lombardowego oraz stopa depozytowa.

Stopy procentowe są instrumentem NBP regulującym ilość pieniądza w obiegu. Banki komercyjne monitorują działania Rady Polityki Pieniężnej, ponieważ zwiększenie stóp procentowych NBP staje się dla nich możliwością do podwyższania stóp procentowych na rynku międzybankowym³.

Duży wpływ na wysokość stóp procentowych ma sytuacja makroekonomiczna kraju. Gdy poziom deficytu wzrasta, władze monetarne mogą podjąć decyzję o zaostrzeniu poli-

² A. Grąt: *Ryzyko stopy procentowej i instrumenty pochodne służące zabezpieczeniu się przed nim*, NBP Materiały i studia, zeszyt nr 124, Warszawa 2001, s.17.

³ M. Capiga: *Zarządzanie bankiem*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 40–42.

tyki pieniężnej kraju. Restrykcyjna polityka pieniężna wiąże się z podwyższaniem stóp procentowych banku centralnego. Wówczas dochodzi do zahamowania gospodarki, zmniejsza się liczba udzielanych kredytów, zwiększa się skłonność do oszczędzania. Dane makroekonomiczne są źródłem decyzji uczestników rynku. Na ich podstawie inwestorzy starają się przewidzieć kształtowanie się stóp procentowych.

Polityka rządu, wprowadzone ustawy, szczególnie budżetowa, mają odzwierciedlenie w zmianach rynkowej stopy procentowej. Gdy kraj uznany jest za zagrożony finansowo, niepewność co do jego dalszego rozwoju wpływa na zamykanie pozycji przez inwestorów, zwłaszcza zagranicznych.

Ograniczanie ryzyka stopy procentowej związane jest z prognozowaniem przyszłego poziomu rynkowej stopy procentowej. Bardzo trudno określić tę wielkość, gdyż zależy ona od wielu czynników. Istotne zatem jest ustalenie przebiegu krzywej dochodowości, która określa zależność między stopami procentowymi dla różnych terminów zapadalności. Krzywa ta może przyjmować trzy kształty: normalny, inwersyjny i łukowy. Wymienia się również czwarty typ – płaski⁴.

Instrumenty pochodne w ograniczaniu ryzyka stopy procentowej

Ryzyko stopy procentowej wpływa na wyniki finansowe banków komercyjnych. Wybierając strategie zabezpieczające, banki próbują ograniczyć negatywne efekty działania zmian stopy procentowej.

Umiejętne wykorzystanie instrumentów pochodnych pozwala na zmniejszenie kosztów, a co za tym idzie zwiększenie zysków banku. Jednak, jak wiadomo niemożliwe jest oszacowanie zmiany stóp procentowych w przyszłości ze stuprocentową dokładnością, dlatego też w niektórych przypadkach decyzje podjęte przez banki mogą przynieść im straty.

Banki komercyjne, w zależności od przyjętego instrumentu pochodnego stosowanego do ograniczania ryzyka stopy procentowej, mogą sterować ryzykiem tej stopy, a w konsekwencji mogą wpływać na wyniki finansowe. Należy jednak pamiętać, że w zależności od przyjętej pozycji w transakcji, banki mogą osiągać zyski bądź ponosić straty.

Zmiany wyniku finansowego banku związane z wahaniami stóp procentowych wpływają na zagrożenie wyniku odsetkowego, ale mogą mieć także wpływ na zmniejszenie przychodów pozaodsetkowych, takich jak spadek prowizji czy zwiększenie kosztów operacyjnych czułych na wahania stopy procentowej⁵.

Umiejętne stosowanie konkretnych instrumentów pochodnych wpływa na osiągnięcie przez banki zysków bądź wpływa na zredukowanie strat. Nie należy jednak zapominać, że banki, stosując transakcje instrumentami pochodnymi, także narażone są na straty. W trans-

⁴ Szerzej: M. Kalinowski: *Zarządzanie ryzykiem stopy procentowej w przedsiębiorstwie*, CeDeWu, Warszawa 2009, s. 30–32.

⁵ J. Gwizdała: *Ryzyko kredytowe w działalności banku komercyjnego*, Wydawnictwo UG, Gdańsk 2011, s. 43.

akcjach instrumentami pochodnymi zawieranymi pomiędzy dwoma bankami, gdy stopy procentowe ulegną zmianie, oba banki odnotują transakcję w wyniku finansowym, ale najczęściej tylko jeden z nich osiągnie z tego tytułu zysk. Dlatego też niezwykle ważne jest określenie podstawowych szans i zagrożeń związanych z danymi instrumentami pochodnymi, przyczyn możliwego ryzyka stopy procentowej i możliwości sterowania nim. Rozpoznanie to wpływa na podjęcie odpowiedniej decyzji związanej z zawarciem transakcji na konkretny instrument pochodny bądź konfigurację kilku instrumentów pochodnych na stopę procentową.

Głównym powodem stosowania transakcji instrumentami pochodnymi jest zabezpieczenie się przed ryzykiem. Stosowane przez banki instrumenty pochodne rekompensują straty na instrumentach bazowych. Gdy bank ponosi stratę na instrumentach bazowych w związku z wahaniami stóp procentowych, odpowiednio dobrane instrumenty pochodne wpływają na rekompensowanie tej straty i w konsekwencji wpływają na utrzymanie stabilnej pozycji banku.

Zabezpieczanie się przed ryzykiem zmiany stopy procentowej jest najważniejszym celem stosowania instrumentów pochodnych przez banki. Zmienność wartości instrumentów bazowych wpływa na zainteresowanie banków instrumentami pochodnymi na stopę procentową i jest bodźcem do zawarcia takich transakcji. Wybrane instrumenty pochodne konstruuje się w taki sposób, aby wraz z niekorzystnym kształtowaniem się stopy procentowej instrumentu podstawowego, dochodziło do przeciwstawnej zmiany na instrumentach pochodnych. Wówczas straty ponoszone na instrumentach podstawowych rekompensuje się dochodami związanymi z wykorzystaniem instrumentów pochodnych⁶.

Aby efektywnie zarządzać ryzykiem stopy procentowej i zabezpieczać się przed nim jak najlepiej, należy określić możliwe rodzaje ryzyka, jego rozmiary, ale także kierunki i zakres zmian rynkowej stopy procentowej, która jest główną przyczyną zmian stopy procentowej. Ponadto, utrudnieniem jest występowanie na rynku finansowym całego spektrum stóp procentowych wpływających na poziom stopy procentowej (stopy procentowe NBP, stopy procentowe na rynku pieniężnym i kapitałowym, stopy oprocentowania kredytów czy wkładów)⁷.

Należy jednak wspomnieć, że banki, dążąc do maksymalnej ochrony przed ryzykiem zmiany stopy procentowej, rezygnują z szans i możliwych dodatkowych dochodów.

Wykorzystanie instrumentów pochodnych na stopę procentową na krajowym rynku instrumentów pochodnych opiera się na:

- średnich dziennych obrotach na rynkach instrumentów pochodnych,
- strukturze terminowej poszczególnych instrumentów pochodnych na stopę procentową,
- kontrahentach transakcji na rynku instrumentów pochodnych.

⁶ K. Jajuga: *Instrumenty pochodne: Anatomia sukcesu, Instytucje i zasady funkcjonowania rynku kapitałowego*, KNF, Warszawa 2009, s. 6.

⁷ P. Niedziółka: *Zarządzanie ryzykiem stopy procentowej w banku*, Difin, Warszawa 2002, s. 64.

Polskie banki krajowe decydują się na wykorzystanie instrumentów rynku terminowego do zabezpieczania się przed ryzykiem stopy procentowej. Rynek instrumentów pochodnych w Polsce jest stosunkowo młody, pierwsze giełdowe notowania instrumentów pochodnych miały miejsce w 1998 roku. Natomiast pozagiełdowy rynek instrumentów pochodnych powstał w Polsce w 1992 roku.

Instrumenty pochodne mogą być przedmiotem obrotu zarówno na rynku giełdowym, jak i pozagiełdowym (OTC). Decydując się na obrót na rynku giełdowym, banki dążą do ograniczenia ryzyka i zwiększa się w ten sposób przejrzystość transakcji oraz zmniejsza prawdopodobne ryzyko kontrahentów. Z kolei rynek pozagiełdowy pozwala na dostosowanie warunków transakcji do potrzeb banków, bez konieczności spełniania wymogów ustalanych przez giełdy.

Dane zawarte w raportach Narodowego Banku Polskiego ukazują rynek instrumentów pochodnych wykorzystywanych przez banki krajowe. Wynika z nich, że w Polsce bardziej rozwinięty jest rynek pozagiełdowy.

Koncentrując się na instrumentach pochodnych na stopę procentową, stanowią one znaczący odsetek średnich dziennych obrotów netto na całym krajowym rynku pozagiełdowym.

Z kolei instrumenty pochodne na stopę procentową na całym krajowym rynku giełdowym stanowią znikomy odsetek średnich dziennych obrotów netto, przez pięć lat analizowanego okresu ich wartości są na poziomie 0%, w pozostałych latach kształtują się w przedziale od 0,06% w 2007 roku, do 3,01% w 2005 roku. Odsetek średnich dziennych obrotów związanych z instrumentami pochodnymi na stopę procentową na rynkach przedstawia tabela 3.

Tabela 3

Odsetek średnich dziennych obrotów netto instrumentami pochodnymi na stopę procentową w stosunku do całego krajowego rynku giełdowego i pozagiełdowego w latach 2003–2010

Pozycja	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Odsetek instrumentów na stopę procentową w stosunku do całego rynku pozagiełdowego instrumentów pochodnych	73,93	76,10	80,43	79,35	77,72	76,76	66,88	76,25
Odsetek instrumentów na stopę procentową w stosunku do całego rynku giełdowego instrumentów pochodnych	0,00	0,00	3,01	0,67	0,06	0,00	0,00	0,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2005 r.*, NBP, Warszawa 2006; *Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2010 r.*, NBP, Warszawa 2011.

Średnie dzienne obroty netto na pozagiełdowym rynku krajowym można przedstawić także wyodrębniając poszczególne rodzaje instrumentów pochodnych z osobna. Przedstawia to tabela 4.

Tabela 4

Średnie dzienne obroty netto w segmencie instrumentów pochodnych na stopę procentową na rynku krajowym w latach 2007–2010 (w mln zł)

Pozycja	2007	2008	2009	2010
Transakcje FRA	6047,50	7625,90	2399,40	3504,90
Transakcje IRS	1795,70	1827,00	682,50	1353,00
Transakcje OIS	2376,10	1912,50	868,20	963,70

Źródło: *Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2010 r.*, NBP, Warszawa 2011.

Średnie dzienne obroty w tym przypadku oznaczają wartość transakcji dziennych. Analizując tabelę można stwierdzić, że rynek transakcji FRA jest segmentem najlepiej rozwiniętym na pozagiełdowym rynku instrumentów pochodnych w kraju.

Transakcje FRA, IRS i OIS stanowią główny rodzaj transakcji wykorzystywanych przez inwestorów do ograniczania ryzyka stopy procentowej. Zarówno liczba, jak i wartość tych operacji były znacząco wyższe od innych transakcji, takich jak opcje na stopę procentową czy transakcje *forward* na obligacje.

Analizując strukturę podmiotową obrotów na pozagiełdowym rynku instrumentów pochodnych stopy procentowej wyraźnie widać, że na przestrzeni lat 2007–2010 dominujące były transakcje z podmiotami krajowymi i nierezydentami, które dla pozycji FRA i OIS w każdym roku były na poziomie 99%, dla transakcji IRS struktura ta była w przedziale 94–96%, natomiast jeżeli chodzi o opcje stopy procentowej, wykorzystywane były one przez podmioty krajowe i zagraniczne na poziomie 51% w dwóch pierwszych latach, z tendencją malejącą, gdzie zauważa się 40% w roku 2010. Zależność tę przedstawia tabela 5.

Ponadto z tabeli 5 wynika, że dziennie najwyższe kwoty na rynku instrumentów pochodnych banki krajowe osiągały w wyniku transakcji FRA, mniej popularne były transakcje OIS i IRS. Najmniejsze wartości dzienne osiągnano w transakcjach opcyjnych na stopę procentową.

W roku 2009 wartości dziennych transakcji na stopę procentową zmniejszyły się ponad dwukrotnie (a w przypadku FRA nawet trzykrotnie) w stosunku do roku poprzedniego. Zmiany te mogą być wynikiem podejmowania bardziej ryzykownych strategii przez banki, rezygnując przy tym ze strategii zabezpieczających, gdyż dotyczy to czasu bezpośrednio po kryzysie ekonomicznym.

W roku 2010 nastąpił gwałtowny wzrost obrotów w transakcjach IRS z bankami zagranicznymi, co mogło być spowodowane coraz powszechniejszym stosowaniem przez banki krajowe umów zabezpieczających (*Credit Support Annex*).

Jak widać, banki krajowe decydują się na wykorzystanie przede wszystkim transakcji FRA, IRS oraz OIS do ograniczania ryzyka stopy procentowej, inne możliwe instrumenty pochodne są znikomo wykorzystywane przez banki. Transakcji instrumentami pochodnymi na stopę procentową dokonuje się głównie na rynku pozagiełdowym.

Tabela 5

Średnia dzienna wartość transakcji banków krajowych na pozagięldowym rynku instrumentów pochodnych stopy procentowej w Polsce według kontrahentów w latach 2007–2010 (w mln zł)

Pozycja	2007	2008	2009	2010
Transakcje FRA	6047,5	7625,9	2399,4	3504,9
– z bankami krajowymi	2532,2	2880,6	727,9	1071,8
– z podmiotami niebankowymi	2,6	3,6	6	17,7
– z nierezydentami	3512,7	4741,7	1665,5	2415,4
Transakcje IRS	1795,6	1827	682,5	1353
– z bankami krajowymi	455,5	575,3	197,3	285,5
– z podmiotami niebankowymi	103,2	56,7	32,7	51,8
– z nierezydentami	1236,9	1195	452,5	1015,7
Transakcje OIS	2376,1	1912,5	868,2	963,7
– z bankami krajowymi	1895,5	1126,2	579,2	717,9
– z podmiotami niebankowymi	0,8	3,9	0	3,9
– z nierezydentami	479,8	782,4	289	241,9
Opcje stopy procentowej	8,1	8,1	3,9	2,5
– z bankami krajowymi	0,5	0,1	0	0
– z podmiotami niebankowymi	4	3,9	2	1,5
– z nierezydentami	3,6	4,1	1,9	1

Źródło: *Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2010 r.*, NBP, Warszawa 2011.

Polskie banki dokonują zabezpieczeń instrumentami pochodnymi na stopę procentową szczególnie na rynku pozagięldowym, o czym świadczą obroty banku na tym rynku w analizowanych latach. W czasie trwania kryzysu ekonomicznego średnie dzienne obroty na krajowym rynku instrumentów pochodnych na stopę procentową zwiększyły się, co świadczy o zainteresowaniu banków strategiami zabezpieczającymi i chęcią ograniczania ryzyka.

Najczęściej banki wykorzystują do zabezpieczania się przed ryzykiem stopy procentowej transakcje FRA, IRS i OIS. Zarówno wartość obrotów, jak i liczba tych transakcji była znacząco wyższa od innych transakcji na stopę procentową.

Podsumowanie

Instrumenty pochodne pełnią znaczącą rolę w ograniczaniu ryzyka podmiotów działających na rynku, w tym banków. Obecnie, oprócz podstawowych rodzajów instrumentów pochodnych, do których zalicza się *swapy*, *forward*, *futures* i opcje, można spotkać się z coraz bardziej złożonymi kombinacjami poszczególnych instrumentów, które mają na celu spełnianie coraz bardziej złożonych potrzeb.

Zabezpieczanie się przed ryzykiem stopy procentowej jest głównym celem stosowania instrumentów pochodnych przez banki. Zmienność stóp procentowych wpływa na zainteresowanie banków instrumentami pochodnymi na stopę procentową i jest bodźcem do

zawierania transakcji tymi instrumentami. Banki, decydując się na takie transakcje, dążą do tego, aby odpowiadały one jak najlepiej ich potrzebom i stosowanym przez nie strategiom inwestycyjnym. Wybrane instrumenty pochodne konstruuje się w taki sposób, aby wraz z niekorzystnym kształtowaniem się stopy procentowej instrumentu podstawowego, dochodziło do przeciwstawnej zmiany na instrumentach pochodnych. Wówczas straty ponoszone na niekorzystnym kształtowaniu się stóp procentowych rekompensuje się dochodami związanymi z wykorzystaniem instrumentów pochodnych.

Umiejętne sterowanie instrumentami pochodnymi umożliwia zmniejszenie kosztów, a co za tym idzie zwiększenie zysków banku. Wybierając strategie zabezpieczające, banki próbują ograniczyć negatywne efekty działania zmian stopy procentowej.

Jednak niemożliwe jest oszacowanie zmiany stóp procentowych w przyszłości ze stuprocentową dokładnością, dlatego też w niektórych przypadkach decyzje podjęte przez banki mogą przynieść im straty. Stąd, niezwykle ważna jest znajomość ryzyka, które może wystąpić, jego klasyfikacji, przyczyn oraz możliwych sposobów zapobiegania, aby sformułować strategię zarządzania ryzykiem, która będzie najbardziej odpowiednia dla danego banku i dla specyfiki wykonywanej przez niego działalności. W zależności od tego, czy bank preferuje bardziej agresywne, czy zapobiegawcze zachowania, wówczas podejmuje decyzje, jakich instrumentów rynku terminowego użyć do zabezpieczenia swojej działalności. Oznacza to transfer ryzyka od inwestorów cechujących się awersją do ryzyka do tych, którzy są chętni do jego ponoszenia w nadziei na osiągnięcie ponadprzeciętnych zysków.

Banki, dążąc do maksymalnej ochrony przed ryzykiem zmiany stopy procentowej, rezygnują z szans i możliwych dodatkowych dochodów, związanych z oprocentowaniem na rynku. Jest to strategia zachowawcza, wykorzystywana najczęściej w czasie trwania kryzysu ekonomicznego. W badanym okresie strategia ta wyrażona jest wzrostem średnich dziennych obrotów na krajowym rynku instrumentów pochodnych na stopę procentową w latach 2007–2008. Z kolei w roku następnym – 2009, banki zaczęły podejmować strategie bardziej ryzykowne, co przekłada się na mniejszą wartość dziennych transakcji na stopę procentową.

Analizując strukturę podmiotową obrotów na pozagiełdowym rynku instrumentów pochodnych stopy procentowej wyraźnie widać, że na przestrzeni lat 2007–2010 dominujące były transakcje z podmiotami krajowymi i nierezydentami.

Literatura

Basel Committee on Banking Supervision: *Principles for the Management and Supervision of Interest Rate Risk*, July 2004.

Capiga M.: *Zarządzanie bankiem*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.

Grąt A.: *Ryzyko stopy procentowej i instrumenty pochodne służące zabezpieczeniu się przed nim*, NBP Materiały i Studia, zeszyt nr 124, Warszawa 2001.

Gwizdała J.: *Ryzyko kredytowe w działalności banku komercyjnego*, Wydawnictwo UG, Gdańsk 2011.

- Jajuga K.: *Instrumenty pochodne: Anatomia sukcesu, Instytucje i zasady funkcjonowania rynku kapitałowego*, KNF, Warszawa 2009.
- Kalinowski M.: *Zarządzanie ryzykiem stopy procentowej w przedsiębiorstwie*, CeDeWu, Warszawa 2009.
- Niedziółka P.: *Zarządzanie ryzykiem stopy procentowej w banku*, Difin, Warszawa 2002.
- Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2005 r.*, NBP, Warszawa 2006.
- Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2010 r.*, NBP, Warszawa 2011.
- www.nbportal.pl/pl/np/porady/poradniki/kredyty-i-pozyczki/wibor (11.12.2011).
- <http://wibor.money.pl> (27.12.2011).

dr hab., prof. UG Jerzy Gwizdała
Katedra Finansów Wydziału Zarządzania
Uniwersytet Gdański

Streszczenie

Zabezpieczanie się przed ryzykiem stopy procentowej jest głównym celem stosowania instrumentów pochodnych przez banki. Zmienność stóp procentowych wpływa na zainteresowanie banków instrumentami pochodnymi, zabezpieczającymi przed ryzykiem stopy procentowej i jest bodźcem do zawierania transakcji tymi instrumentami. Banki, decydując się na takie transakcje, dążą do tego, aby odpowiadały one jak najlepiej ich potrzebom i stosowanym przez nie strategiom inwestycyjnym. Wybierając strategie zabezpieczające, banki próbują ograniczyć negatywne efekty działania zmian stopy procentowej.

DERIVATIVES IN INTEREST RATE RISK MITIGATION IN COMMERCIAL BANKS

Summary

The interest rate risk hedging is the main reason why banks use derivatives. Interest rates variability affects banks' interest in derivatives that hedge against interest rate risk and constitute an impulse to transact in these instruments. Banks which decide to undertake such transactions, want them to be the best suited to their needs and investment strategies. While choosing hedging strategies banks try to mitigate negative effects of interest rates fluctuation.

